

citur in Evangelio. Ex qua loci descriptione intelligitur illam exteriorē partē speluncæ respectu diversorum dici posse esse extra et intra sepulchrum. Etenim si per sepulchrum intelligamus parvā illam et interiorē speluncam, ubi positum fuit corpus Domini, reliqua pars dicitur exterior, et qui in illa fuerit, dicitur esse extra sepulchrum; si autem per sepulchrum seu monumentum intelligamus totam illam speluncam, sic qui fuerit intra priorem partē ejus, dicitur esse intra sepulchrum. Hoc ergo supposito, facile intelligi potest tota series historiæ.

22. *Responsio.* — *Concordia Evangelistarum in recensendis Angelorum apparitionibus.*

— Primo enim Matthæus dicit mulieres pervenisse ad monumentum, et Angelum revolvisse lapidem, et sedisse super eum. Unde verisimile fit lapidem sublatum ab interiori ostio sepulchri positum esse in exteriori parte speluncæ, ibique Angelum locutum cum mulieribus, quæ apud Marcum dicuntur ingressæ in monumentum. Quia ingressæ sunt in priorem partē speluncæ, in qua etiam viderunt juvenem sedentem a dextris, ut idem Marcus narrat; atque recte intelligitur eandem esse apparitionem Angeli quam Matth. et Marcus narrat, ut August. etiam docuit, lib. 3 de Consensu Evang., c. 4, et Theophyl. et alii, quamvis alias etiam afferant rationes conciliandi Matth. cum Marco. Quod vero de eadem re loquantur, probabile fit primo, ex similitudine circumstantiarum. Uterque enim describit Angelum sedentem, et indutum veste candida, et loquentem ad feminas eisdem fere verbis. Secundo, quia nulla est dissonantia quæ cogat ad asserendum illos Angelos fuisse distinctos. Illa enim videtur esse maxima, quod Matthæus significat fuisse extra sepulchrum, tum quia dicit *sedisse super lapidem*; tum quia dixit mulieribus: *Venite, et videte locum ubi positus erat Dominus.* Marcus autem indicat Angelum visum esse intra sepulchrum, dum ait: *Introeuntes in monumentum, viderunt juvenem,* etc. Ut enim omittam aliam expositionem Augustini dicentis hæc verba posse exponi per anticipationem; et aliam Theophyl. et aliorum dicentium, eundem Angelum, qui prius extra visus fuerat, postea ingressum esse cum mulieribus, ibique iterum sedisse; quæ violentæ mihi videntur, et parum consentaneæ litteræ; illa explicatio, quæ ex cunctis colligitur, facillima est, scilicet, Marcum locutum fuisse de toto monumento, in cujus parte exteriori erat la-

pis sublatum ab ostio interioris speluncæ, ad quam videndam Angelus mulieres invitavit. In aliis vero omnibus nulla est apparens repugnantia; sed unus addit quod alter omisit; ut, verbi gratia, Marcus tantum dicit *Angelum sedisse*, non vero significat ubi sedebat. Quod Matth. addidit, scilicet, *super lapidem*; non tamen exposuit in quo situ; hoc vero explicuit Marcus, dicens sedisse a dextris. Quod ita videtur intelligendum, lapidem sublatum ab ostio monumenti jacuisse ad dexteram partem ipsius Januæ, seu hominum volentium ingredi interiorē speluncam, seu sepulchrum.

23. *Objectio.* — *Responsio.* — Secundo, post hanc visionem primi Angeli, convenienti ordine sequitur quod Lucas narrat. Cum enim, monente Angelo, mulieres ingressæ fuissent sepulchrum, ibi viderunt duos viros in veste fulgenti, audieruntque omnia quæ locuti sunt, postea vero egressæ sunt de monumento. Quod autem subdit Lucas: *Regressæ a monumento nuntiaverunt hæc omnia illis undecim, et cæteris omnibus*, dupliciter accommodari potest ad prædictam seriē historiæ. Nam, si teneamus has visiones Angelorum accidisse antequam Magdalena reverteretur ad Apostolos (quod Joannes narrat), optime ac consequenter dici potest hæc omnia statim facta esse prout a Luca narratur, ita ut egressæ de monumento, antequam ulla earum Christum vidisset, omnes fuerint ad nuntiandum discipulis quæ viderant. Cui expositioni consonant verba illa quæ dixit Cleophas, cum Christo loquens, Lucæ 24: *Sed et mulieres quædam ex nostris terruerunt nos, quæ ante lucem fuerunt ad monumentum, et non invento corpore ejus, venerunt, dicentes se etiam visionem Angelorum vidisse, qui dicunt, eum vivere*; ergo signum est, eas statim reversas esse ad discipulos post visionem Angelorum, antequam Christum viderent. Nam si vidissent, hoc maxime illis nuntiassent, idemque Cleophas potissimum narrasset. Et juxta hunc ordinem consequenter dicendum est, iterum fuisse reversas ad sepulchrum cum Magdalena et discipulis, quibus iterum a sepulchro redeuntibus, Magdalena sola permansit, viditque Dominum; et postea velociter revertens, alias feminas est consecuta, quibus Christus iterum apparuit, ut supra explicatum est. Contra hanc vero expositionem solum potest objici, quia videtur repugnare iis quæ Joannes refert, nimirum, Magdalenam reversam ad discipulos dixisse: *Tulerunt Do-*

minum meum. Sed responderi potest utrumque accidisse, scilicet, quod Magdalena id diceret; aliæ vero affirmarent se Angelos vidisse. Nam, ut supra dixi, fortasse Magdalena præ nimio affectu ac turbatione non existimabat esse Angelos, sed homines, qui corpus Domini furati fuerant; vel certe putabat esse sublatum ab Angelis, quorum verba, vel præ turbatione non satis intellexit, vel certe non integram fidem eis adhibuit; aut si in principio credit, postea hæsitavit; aliæ vero fortasse majorem fecere loquentibus fidem. Cujus signum est, quia exierunt de monumento cum gaudio magno (ut Matthæus dicit), et ideo postea narrabant discipulis omnia quæ viderant. Quod vero Marcus ait, nemini quicquam dixisse præ timore, intelligendum est vel de custodibus, vel de aliis qui eis occurrerunt, donec pervenerunt ad discipulos. At vero, tenendo cum Augustino et aliis Patribus (quos supra retulimus), Magdalenam vel solam, vel cum reliquis feminis, reversam esse ad discipulos, antequam illum Angelum videret, alio modo erit hic locus explicandus, ut statim commodius exponemus.

24. Tertio igitur, postquam mulieres, terribili visione Angelorum, egressæ sunt de monumento, et aliæ longius discesserunt, Magdalena permansit in vestibulo sepulchri. Sic enim intelligo quod Joannes ait: *Stabat foris plorans*; ubi se inclinans ad ostium monumenti, ut videret sepulchrum interius, iterum vidit duos Angelos, *unum ad caput, alium vero ad pedes sepulchri* (ut Joannes narrat), et tunc Christus apparuit a tergo Magdalenæ, quem Angeli inspicientes, signa reverentiæ illi exhibuerunt; et hæc fuit occasio Magdalenæ convertendi se retrorsum, ut notarunt Chrysost., hom. 85 in Joann.; et Athanas., quæst. 78 ad Antiochum. Postea vero contingere omnia quæ de utraque apparitione Christi ad mulieres supra diximus; ac tandem id quod Lucas dixit, mulieres narrasse hæc omnia discipulis. Lucas enim prætermisit apparitiones Christi ad feminas, quas satis scripserunt alii Evangelistæ; et ideo, narrata visione Angelorum quam alii prætermiserant, statim gradum fecit ad mulierum enarrationem scribendam. Huic vero expositioni obstare possunt citata verba ex Cleopha. Quibus responderi potest, mulieres quidem utrumque narrasse discipulis, scilicet, et Angelos et Christum vidisse; Cleopham tamen vel non omnia audivisse aut intellexisse, vel certe non esse ausum omnia dicere homini peregrino, de

rem nimium absurdam et incredibilem referre videretur. Atque ita omnia in concordiam rediguntur, quæ claritatis gratia oporteret irrebreve summam redigere; id tamen commodius præstabimus sectione sequenti.

SECTIO IV.

Quoties apparuerit Christus in ipso resurrectionis die.

1. *In die resurrectionis discipulis quinquies Christus apparuit.* — Principio certum est, Christum in die resurrectionis quinquies apparuisse. Quæ sententia fuit Augustini, dicto l. 3 de Consensu Evang., c. 25, quam divus Thomas hic, art. 3, ad 3, docuit; et est certa. Nam fere colligitur ex Evangelistis. Ut enim vidimus, illo die his apparuit mulieribus; et Luc. 24 dicitur eadem die apparuisse duobus discipulis euntibus Emaus; ii rursus regressi statim Hierosolymam, ut nuntiarent Apostolis quæ viderant, invenere cæteros discipulos dicentes: *Surrexit Dominus vere, et apparuit Simoni*; statimque ad eos Dominus januis clausis ingreditur, ut idem Luc., Marc., ac Joan. referunt. Fuerunt ergo quinque apparitiones in illa eadem die, præter eam quæ Virgini facta est. Nam, si aliæ ab Evangelistis omissæ sunt, ignorantur. Quod vero hæc contigerint ipsa Dominica die in qua Christus resurrexit, constat. Nam Matt. dicit Christum apparuisse feminis *in prima Sabbathi*, et idem dicit Marc. de apparitione facta Magdalenæ; idemque est sensus Lucæ, qui eam diem vocat *una Sabbathi*. Nam *una* (more Hebræorum) ponitur pro *prima* (ut in superioribus diximus), et in eadem die narrat factas esse tres alias apparitiones. Denique addit D. Thomas conjecturam ob quam Christus primo die toties apparuerit, scilicet, ut statim fidem resurrectionis constanter reciperent Apostoli cæterique discipuli. Quia vero de primis duabus apparitionibus earumque ordine satis disseruimus, superest ut de aliis tribus, ac de earum ordine dicamus.

2. *Tertia apparitio Christi in die resurrectionis Petro facta.* — *Objectio.* — *Responsio.* — *Apparitio Christi facta Petro quando.* — Secundo ergo verisimilius est tertiam apparitionem factam esse Petro. Ita Augustinus, l. 3 de Cons. Evan., c. 25. Et solum potest probabiliter conjectura ostendi; nam solus Lucas obiter hanc apparitionem attigit, non tam illam describendo, quam referendo quid de illa discipuli jactarent. Paulus vero, 1 ad Cor. 15,

hujus apparitionis meminit, iis verbis: *Christus resurrexit tertia die secundum Scripturas, et visus est Cephae, et post hoc undecim.* Ex quibus verbis aliqui colligere voluerunt, Christum primum apparuisse Petro, quia Paulus hanc apparitionem primo loco ponit. Sed est sententia omnino falsa, et repugnans Evangelio Marci, nec habet in Paulo fundamentum. Quia ipse non affirmat Christum primo apparuisse Petro, sed solum inter apparitiones quas narrat, hanc ponit primo loco, quia revera fuit prior cæteris ibi descriptis; tamen, sicut non omnes ibi scriptæ sunt, ita non fuit hæc prima omnium apparitionum absolute et simpliciter. Sicut etiam Paulus ponit secundo loco apparitionem factam undecim discipulis, quæ sine dubio videtur esse illa quæ facta est octavo die a resurrectione Domini; vel illa quæ facta est *recumbentibus undecim discipulis*. Nam illa quæ facta est ipso die resurrectionis ad vesperam, non est facta undecim (aberat enim Thomas, ut constat ex Joanne); non igitur fuit ordine secunda, sed ut minimum sexta; ponitur tamen a Paulo, secundo loco, respectu earum de quibus ipse scripsit. Sit ergo certum hanc apparitionem factam Petro fuisse post primam apparitionem factam Mariæ Magdalene. Quod vero etiam fuerit post secundam factam mulieribus, non est ita evidens in Evangelio, est autem valde verisimile, si consideremus ea quæ hactenus diximus de apparitionibus factis mulieribus, quod statim amplius explicabimus. Item colligi potest ex Matthæo, qui refert Christum, postquam apparuit mulieribus in via, dixisse illis: *Ite, nuntiate fratribus meis*, indicans usque ad illud tempus nemini discipulorum apparuisse. Denique Cyrillus, l. 12 in Joann. 45 et 25, congruentiam reddit, ob quam Christus prius feminis, quam viris apparuerit: *Ut sicut prima mulier, inquit, diabolo ministravit, sic Christo ministret muliebri genus.* Et Chrysostomus, hom. 90 in Matt.: *Considera, inquit, quomodo et ipse per hæc mulieres resurrectionem discipulis annuntiat, hujusmodi sexum, plurimum ignominie obnoxium, in honorem spesque bonas adducens, et fatiscen- tem curans.* Addit Euthym., c. 68 in Matth., *quæ ante omnes diluculo surrexerant, ante omnes vidisse Dominum in mercedem sui studii suæque festinationis.* Relinquitur ergo hanc apparitionem Petri posteriorem fuisse duabus factis mulieribus. Quod vero antecesserit duas sequentes, probatur. Et primo de apparitione facta discipulis congregatis januis

clausis, res est evidens ex Luca, qui narrat, ante ingressum Christi in cœnaculum januis clausis, dixisse discipulos: *Surrexit Dominus vere, et apparuit Simoni.* Deinde, de alia apparitione facta duobus discipulis euntibus Emaus, fit probabilis conjectura ex Luca. Dicit enim eadem hora reversos esse illos Jerosolymam, et invenisse discipulos dicentes, apparuisse Dominum Simoni; ergo præcesserat illa apparitio. Dices: dum illi discipuli redierunt ab Emaus in cœnaculum, potuit Christus apparere Simoni, et ipse Simon narrare aliis discipulis. Propter hanc responsonem non dixi hoc esse certum, esse tamen verisimile, tum quia nulla est ratio ad excogitandum, in illo brevi intervallo temporis apparuisse Petro, et congregatos esse discipulos, ac Petrum sibi factam apparitionem eis retulisse. Tum etiam quia per se fuit conveniens ut inter viros primo appareret Petro, vel quia futurus erat caput omnium, vel ne videretur neglectus propter peccatum commissum, sed indicaretur potius quam esset utilis pœnitentia, quantaque Christi charitas et sollicitudo consolandi discipulum magno mœrore confectum ob crimen commissum. Nam propter has causas etiam Angelus loquens ad feminas, specialem fecit Petri mentionem, dicens: *Ite, dicite discipulis ejus, et Petro.* Et fortasse hoc etiam voluit indicare Paulus, primo loco numerans hanc apparitionem Petri. Denique Christus apparuit duobus discipulis advesperascente jam die, ut colligitur ex illis verbis: *Quoniam advesperascit, et inclinata est jam dies; et quando illi discipuli redierunt ad reliquos discipulos, jam erat sero, ut colligitur ex Joan. 20; ergo verisimile est antea apparuisse Petro.* Quapropter, licet Evangelistæ non explicent quomodo hæc apparitio juxta seriem historiæ facta sit, probabiliter tamen exponendo verba Lucæ, conjectare possumus quomodo res hæc acciderit. Dicit enim Lucas, postquam mulieres narrarunt Apostolis quæ viderant, Petrum cucurrisse ad monumentum: *Et procumbens, ait, vidit linteamina sola posita, et abiit, secum mirans quod factum fuerat.* Et licet Augustinus supra existimet hanc profectionem Petri ad monumentum esse eandem cum ea quam Joannes narrat, a Luca vero esse narratam per recapitulationem, aliquantulum inverso ordine historiæ, nihilominus dici probabiliter potest fuisse diversam. Nam Petrus et Joannes iverunt ad monumentum, priusquam mulieres narrarent se vidisse Dominum, imo fortasse etiam an-

tequam Angelos viderent. Lucas vero significat hunc posteriorem cursum Petri fuisse post secundam reversionem mulierum narrantium se vidisse Angelos, et fortasse etiam Dominum, ut supra exposuimus. Atqui per se credibile est, postquam denuo Petrus audivit mulieres dicentes se vidisse Christum, fuisse valde anxium ac sollicitum de inquirendo et videndo illo; cumque ipse nihil aliud præstare posset, rediisse iterum ad monumentum, præsertim cum audisset mulieres ibi perseverantes tandem eum vidisse. Et hinc ulterius fit conjectura, sicut apparuit Christus mulieribus revertentibus a sepulchro, ita etiam tunc occurrisset Petro, quando solus redibat, *admirans quod factum fuerat.*

3. *Quarta apparitio in die resurrectionis facta discipulis euntibus Emauentem.*—Tertio, jam ex dictis constat quartam apparitionem hujus diei fuisse factam duobus discipulis, quam Lucas fuse persequitur. De qua pauca breviter notanda sunt, quæ ad veritatem et fidem historiæ exploranda sunt necessaria; reliqua enim expositoribus Evangeliorum relinquimus. Primum est, hanc eandem apparitionem attingisse Marcum, cum dixit: *Post hæc autem duobus ex his ambulantis, ostensus est in alia effigie, euntibus in villam.* Nam licet Euthy., cap. 48 in Marcum, contrarium sentiat, qui propterea sex apparitiones ponit factas hoc die, et tertiam esse hanc de duobus discipulis quam narrat Marcus, quartam apparitionem Petri, quintam vero hanc quam nos quarto loco ponimus, cæterum hæc est sententia Augustini, cæterorum Patrum ac expositorum; nec est ullum fundamentum ad has apparitiones distinguendas. Nam quod Marcus dixit, apparuisse Christum illis in alia effigie, Lucas explicuit his verbis: *Oculi autem eorum tenebantur, ne eum agnoscerent.* Ideo enim tenebantur, quia aliter immutabantur ab objecto, et hoc erat apparere in alia effigie, ut in superioribus explicatum reliquimus. Deinde, quod Marcus dicit, illos discipulos ivisse *in villam*, Lucas vero *in castellum*, perinde est; quia, si latinas voces attendamus, eandem fere habent significationem; græce autem dicitur in Marc. εἰς ἀγρόν; in Luca vero εἰς κώμην, utrumque tamen significare potest *villam* vel *pagum*. Quia vero parum distabat Jerosolymis, et intra territorium ejus continebatur, ideo a Marco, nomine *agri* aut *prædii* significatur, quamvis esset oppidum non ignobile, ut sumi potest ex Josepho, l. 17 Antiq., c. 12, et l. 4 de Bello Judaico,

c. 1; et Plinio, l. 5 Hist., c. 14; et Sozomeno, l. 3 Hist., cap. 20; et Hieronymo, l. de Locis Hebraicis, qui dicit illud oppidum postea vocatum esse *Nicopolim*, fuisseque insignem Palæstinæ civitatem.

4. *Objectio.*—*Responsio.*—Solum illud, quod maxime movit Euthymium, potest aliquam difficultatem ingerere. Nam Marcus dicit hos discipulos nuntiasse cæteris quæ viderant, et neque ipsis credidisse; Lucas vero ait hos duos, cum reversi fuissent, invenisse discipulos jam credentes, et dicentes: *Surrexit Dominus vere, et apparuit Simoni.* Qui ergo fieri potest ut illis eandem sententiam confirmantibus non crederent? Hinc ergo colligit Euthymius prius venisse illos duos de quibus loquitur Marcus, annuntiantes porro quæ viderant, nec iis habitam fidem; postea vero venienti Petro credidisse, tanquam viro majoris auctoritatis et principi cæterorum. Dicendum vero est, in ea multitudine discipulorum quosdam fuisse qui Petro crediderunt, se vidisse Dominum; alios vero neque Petro, neque duobus discipulis supervenientibus credidisse. Et ita fieri potuit ut hi duo venientes invenirent aliquos qui dicerent: *Surrexit Dominus vere, et apparuit Simoni;* alios vero qui fidem non adhiberent his quæ ipsi narrabant. Unde utrumque est verum, etiamsi asseratur respectu unius multitudinis, de qua secundum personarum varietatem varia dici possunt, quæ secum non pugnent. Hoc autem ita accidisse ex ipso Evangelio Lucæ colligi potest. Dicit enim hos discipulos *regressos in Jerusalem invenisse congregatos undecim, et cæteros, qui cum eis erant, dicentes: Surrexit Dominus vere.* Hinc enim colligitur fuisse inter eos Thomam (erat enim unus ex undecim); ille autem non credebat, nec dicebat: *Surrexit Dominus vere.* Nam etiam post sequentem apparitionem dixit: *Nisi videro, non credam.* Non ergo credidit duobus discipulis narrantibus; per se autem credibile est habuisse aliquos suæ incredulitatis asseclas. Vere ergo dixit Marcus illis narrantibus discipulos non credidisse, quia non est sensus neminem credidisse, sed aliquos, vel plures.

5. *Discipuli Emauentem euntes quinam fuerint.*—Secundo notandum in hac apparitione est, Lucam unius ex his discipulis nomen aperuisse, quem *Cleopham* vocat, de quo in superioribus nonnihil diximus agentes de Maria Cleophæ, nisi fortasse hic sit alius nobis ignotus ejusdem nominis. Hieronymus

vero supra dicit, hunc Cleopham fuisse municipem illius oppidi Emaus. Porro de socio Cleophæ Lucas nihil dicit. Unde aliqui suspicati sunt eum fuisse ipsummet Lucam, ut Theophylactus in Lucam refert. Quod tamen non apparet verisimile, quia Lucas non videtur fuisse ex discipulis qui cum Domino conversati sunt, sicut ipse significat initio sui Evangelii, dicens: *Sicut nobis tradiderunt qui a principio ipsi viderunt*. Nam si ipse fuisset ex discipulis qui cum Christo convixerant, potius diceret se scribere ea quæ viderat; Cleophas autem et socius ejus fuerunt ex discipulis Christi (ut Lucas ipse narrat); est ergo incertum et incognitum quis ille fuerit. Ambrosius vero, c. ult. Lucæ, eum appellat *Ammāon*, quod nescio unde sumpserit, nisi fortasse credidit eum fuisse ex vico Emaus, et inde sic appellari, quasi ab Emaus. Reliqua quæ in hac apparitione Lucas narrat (quod attinet ad historiam) non habent difficultatem. Posset autem hic quæri quomodo Christus ab eis non fuerit cognitus, neque de facie, neque ex voce. Item, quomodo Christus finxerit se ignorare quæ facta erant, velleque longius ire, absque formali fictione seu mendacio; rursus, quæ fuerint illa Scripturæ testimonia quæ de seipso interpretatus est. Sed hæc omnia in superioribus exposita sunt. Præterea, inquiri potest quomodo Christus panem benedixerit, et an consecraverit, vel quomodo agnitus fuerit in fractione panis. Sed hæc in materiam de Eucharistia tractanda reservamus in sequenti tomo.

6. *Apparitio in die resurrectionis facta discipulis in cœnaculo*. — Quarto dicendum est, Christum apparuisse discipulis congregatis in cœnaculo jannis clausis, eadem die Dominicæ resurrectionis, noctu, vel initio noctis, et hanc esse quintam et ultimam apparitionem illius diei. Hoc totum constat ex dictis, et ex narratione Lucæ et Joannis. In quibus illud est observandum, eandem (sine dubio) apparitionem recensere. Nam, licet unus multa addat quæ alter omisit, et e converso, tamen in nulla re unus alteri est contrarius, et in multis conveniunt, quæ satis indicant de eadem re esse sermonem. Lucas enim, finita narratione discipulorum redeuntium, subdit: *Dum autem hæc loquerentur, stetit Jesus in medio eorum*. Ex quo constat hanc apparitionem factam esse hora secunda, vel tertia noctis. Oportuit enim tantum temporis, ut minimum, consumere illos discipulos in reditu, cum dicat Lucas distare Emauentem ab

Jerolymis sexaginta stadiis, hoc est septem miliaribus cum dimidio, seu duabus leucis cum dimidia; Joannes vero dicit, *cum sero factum esset die illo*. Ergo signum est eos loqui de eodem tempore, atque adeo de eadem apparitione; et uterque dicit stetisse Jesum in medio discipulorum, eosque salutasse his verbis: *Pax vobis*, et ostendisse eis manus et pedes, seu latus, dicens: *Palpate, et videte*, etc. Et quamvis Abulensis, paradox. 5, c. 37, neget discipulos tunc tetigisse Dominum, nec voluisse experiri veritatem corporis ejus, quoniam illud fuisset signum imperfectissimæ fidei, quam tamen Christus in eis tunc non reprehendit, sicut postea fecit in Thoma, nihilominus tamen probabilius videtur tunc discipulos Christi corpus contrectasse. Quia, licet demus non habuisse tam imperfectam fidem, ut hoc eis esset necessarium, tamen ad majorem confirmationem id Christus fieri voluit. Et ita docet expresse Athanas., orat. cont. Arian., in hæc verba: *Ex Deo, Deus est Verbum*, ubi tractans illa verba: *Palpate, et videte: Omnes* (inquit) *cohortatione ad se palpandum invitabat, suique specimen et approbationem exhibebat comedendo, et contrectationem ferendo. Res enim ea opere completa fuit*. Et idem affirmat Ignat., ep. 10 ad Smyrn.; Euseb., lib. 3 Hist., c. 80, alias 36; et Tertul., lib. de Carne Christi, c. 5. Et in superioribus multa tetigimus quæ hanc sententiam confirmant. Denique, præter hoc testimonium resurrectionis, Lucas addit aliud, scilicet, comedissem cum eis, et multa ex Scriptura docuisse, quæ Joannes quidem omittit, sed non negat, sicut etiam Joannes addit Christum dedisse tunc discipulis Spiritum Sanctum, et potestatem remittendi et retinendi peccata, quod Lucas prætermisit.

7. *Objectio. — Responsio. — Spiritus Sanctus post resurrectionem quomodo datus*. — Hinc vero oritur prima difficultas, seu repugnantia inter has narrationes, quia Lucas dicit Christum promisisse tunc Spiritum Sanctum discipulis; qui autem promittit, non tunc dat, cum promittit, sed potius differt in posterum; Joannes autem dicit tunc dedisse, ut patet ex illis verbis: *Accipite Spiritum Sanctum*. Quæ cum fuerint verba Christi, non potuerunt non esse efficacia. Porro quidam dixerunt (ut Chrysost. refert, et Euthym. ac Theophylact. in Joann., non improbant) non tunc dedisse Spiritum Sanctum, sed aptitudinem ad illum recipiendum. Quibus favet idem Chrysost., hom. 4 in Act., dicens posse exponi: *Accipite*

Spiritum Sanctum, id est, accipietis Spiritum Sanctum. Sed nihilominus hæc interpretatio omnino est improbanda, et videtur damnata in V Synod., collat. 8, c. 12, ubi de Theodor. Mopsuesteno dicitur: *Inter alias innumerabiles blasphemias, ausus est dicere quod post resurrectionem, cum insufflasset Dominus discipulis, et dixisset: Accipite Spiritum Sanctum, non dedit eis Spiritum Sanctum, sed figurate tantum insufflavit*. Denique illa interpretatio est et contra vim ac veritatem verborum Christi, et contra Patrum expositionem et Ecclesiæ sensum. Etenim si tunc non dedit Spiritum Sanctum, nec potestatem remittendi peccata dedit. Eodem enim modo de utroque locutus est. Dicendum est ergo tunc dedisse illis Spiritum Sanctum, non tam ad propriam eorum sanctificationem, quam quoad potestatem supernaturalem ordinis ad remittenda peccata. Nam, quia remissio peccatorum Spiritui Sancto appropriatur, merito cum potestas remittendi peccata confertur, *Spiritus Sanctus dari* dicitur. Non est tamen negandum quin etiam tunc simul cum potestate data sit discipulis gratia Spiritus Sancti ad propriam eorum sanctificationem, quatenus necessaria est ad digne sancteque utendum illa potestate, sicut nunc datur in sacramento Ordinis, si suscipiens sit dispositus. Plenitudo autem Spiritus Sancti, tam quoad perfectionem propriæ sanctificationis et confirmationis in gratia, quam quoad varia dona et gratias gratis datas non est tunc data, sed in die Pentecostes; tunc vero fuit promissa, ut Lucas dixit. Et ita nulla est repugnantia, quia idem Spiritus Sanctus sub una ratione est datus, sub alia promissus. Atque in hunc modum tandem exponit Chrysost., et reipsa eadem est sententia Cyrilli, lib. 12, cap. 56; Hieron., Ep. 150 ad Hedibiam, quæst. 9; et August., lib. 4 de Trinit., c. 20, qui licet in modo explicandi nonnihil differant, non tamen docent contraria; sed unus magis explicat quod alter omittit. Summa vero omnium in his quæ diximus, continetur. Prolixior vero disputatio de sensu et intelligentia horum verborum Christi, et quomodo in eis contineatur institutio sacramenti poenitentiae (ut Concilium Tridentinum definivit, sess. 24), non est hoc loco tractanda. Habet enim proprium locum in materia de poenitentia, quam in tomum quartum hujus tertiæ partis reservamus.

8. *Dubium*. — Secunda difficultas in prædicta narratione est, quia Lucas significat in-

terfuisse tunc Thomam, cum Christus ad discipulos ingressus est. Dicit enim Cleopham et socium ejus invenisse undecim congregatos, quorum unus erat Thomas (ut supra notavimus); statim vero subdit: *Dum autem hæc loquuntur, stetit Jesus in medio eorum*; at Joannes negat ibi affuisse Thomam. Respondetur hoc posterius sine dubio esse verum. Lucas vero tribus modis exponi solet. Primo, ut illa vox, *undecim*, non denotet in rigore numerum personarum, sed per synecdochen vel appropriationem significet collegium Apostolicum, quod tunc ex undecim constabat, et potuit dici adesse ubi major pars aderat. Cæterum hæc expositio non placet, tum quia est contra propriam verbi significationem. *Undecim* enim non significat collegium, sed numerum, unde non dicit Lucas: *Invenimus congregatum*, sed *congregatos undecim, et eos qui cum eis erant*; et paulo superius, ut explicaret se loqui de numero personarum, dicit: *Narraverunt hæc omnia illis undecim*. Tum etiam quia eo tempore undecim Apostoli nondum erant proprie congregati in unum corpus seu collegium, neque habebat nomen impositum, quo per modum unius mystici corporis significaretur.

9. *Secunda expositio*. — Secunda expositio est Euthymii, Lucam enumerasse Matthiam inter undecim. Quia, licet tunc non esset suffectus loco Judæ, respexit tamen Lucas ad tempus in quo scribebat, in quo jam Matthias unus erat ex undecim Apostolis, secluso Thoma. In quam sententiam referri potest Chrysost., hom. 86 in Joann., quatenus dicit, *Thomam abfuisse, quia credibile est ex fuga nondum rediisse*. Quod etiam sequuntur Theophylact. et Euthym. in Joan. Nam hinc necessario fit Thomam non fuisse congregatum cum undecim, quando duo discipuli venerunt. Sed neque hæc solutio placet, quia vel magnam inducit æquivocationem, vel necessario ex illa sequitur, ubicunque in tota historia resurrectionis nominantur *undecim*, vel non comprehendi Thomam, sed Matthiam, vel posse etiam excludi aliquem alium ex Apostolis, et loco illius substitui Matthiam, quæ omnia sunt absurda. Nam revera Evangelistæ in hujusmodi numero respexerunt ad tempus de quo scribebant, et ita Matth., c. 28, per antonomasiam vocat, *undecim discipulos*; et Marc., c. 16, simpliciter vocat, *illos undecim*. Et idem Lucas, Act. 1, post electionem Matthiæ, dicit *annumeratum esse cum undecim Apostolis*.